

Robert Piłat

150. rocznica urodzin Edmunda Husserla

Oddajemy w ręce Czytelnika specjalny numer „Przeglądu Filozoficznego” poświęcony Edmundowi Husserlowi. Właściwie każdy, kto oddaje się dziś filozoficznej refleksji, musi to czynić w krytycznym nawiązaniu – wprost lub nie wprost – do pojęć, koncepcji, intelektualnych celów twórcy fenomenologii. Tajemnica oddziaływania Husserla ma związek z faktem, że – cytując autora numeru **Hansa Rainera Seppa** – „życie i twórczość Husserla tworzą jedną całość. Jego etos – to etos bezwarunkowości i wynikającej z niej siły pozwalającej stawić czoło subiektywnemu przemijaniu życia, które samo w sobie nie może być uchwycone”. Każda próba zagłębienia się w myśl Husserla czy kontynuowania jego pracy zanurza współczesnego adepta filozofii w atmosferze tego radykalizmu i pasji skierowanej ku źródłom naszego obcowania ze światem, a tym samym ku samej istocie własnego istnienia, które w tym obcowaniu siebie samo określa. Podstawy logiki i epistemologii stanowiły trzon pierwotnego zamierzenia Husserla. W ciągu coraz bardziej radykalnych redukcji, usuwających z filozoficznej analizy to, czego nie da się w jej ramach uzasadnić, zmierzał on do odsłonięcia wewnętrznej struktury naszych sądów. Poszukiwał jej w strukturze intencjonalności cechującej wszelkie świadome czynności. Stopniowo fenomenologiczna metoda rozszerzyła się na badania wszelkich sensów, od najprostszych percepcji do wartości kulturowych i pojęć metafizycznych.

Dopiero od bardzo niedawna można się cieszyć dostępem do całej spuścizny filozoficznej twórcy fenomenologii. Uratowane przed nazistami rękopisy Husserla stały się bezcennym materiałem, źródłem kilkudziesięciu tomów, stanowiących inspirację dla późniejszych badaczy. Husserlowskie archiwa w Louvain czy Kolonii były miejscem poszukiwań dla setek młodych filozofów, którzy zostawili później ślad tych poszukiwań we własnych pracach. Ta zewnętrzna okoliczność – rozciągnięta na dziesięciolecia praca nad rękopisami Husserla – przyczyniła się niewątpliwie do stałej obecności fenomenologii w powojennej filozofii. Lecz ważniejsze było bogactwo możliwości tkwiące w samej idei. Już za życia Husserla

fenomenologia rozwijała się kilkoma równoległymi nurtami. Wpływała przy tym z jednej strony na filozofię analityczną za sprawą krytyki psychologizmu w logice, teorii sądu, koncepcji prawdy i teorii doświadczenia zmysłowego. Z drugiej strony Husserłowska radykalna refleksja nad podmiotowością, transcendentálną podstawą poznania, ciałem, doświadczeniem innych podmiotów, a wreszcie wglądy w najpierwotniejsze warstwy doświadczanych fenomenów – pasywne syntezy, konstytucję czasu – wpłynęły decydująco na myśl egzystencjalną i hermeneutyczną, a także na filozoficzne wykładnie kultury, historii, a nawet życia politycznego. Nie ma dziś dziedziny filozoficznej, od logiki po filozofię kultury i etykę, w której nie byłoby śladów myśli Husserla. Liczące dziś około 100 członków Polskie Towarzystwo Fenomenologiczne gromadzi filozofów o rozległych zainteresowaniach – wszyscy jednak przyjmują Husserłowską fenomenologię jako naturalny punkt wyjścia swoich dociekań. To samo można powiedzieć o setkach członków innych towarzystw fenomenologicznych na świecie zorganizowanych w istniejącą od kilku lat federację *Organisation of Phenomenological Organisations*.

Obecny tom ma w intencji jego Autorów spełnić podwójną funkcję. Z jednej strony służy diagnozie współczesnych badań fenomenologicznych i wyznaczeniu najbardziej aktualnej problematyki i kierunków badawczych w obrębie fenomenologii wychodzącej z dokonań Husserla. Z drugiej strony ma stanowić zachętę i przewodnik dla studentów i młodych filozofów, którzy zechcieliby zainwestować swoje własne wysiłki w tę właśnie dziedzinę. Staramy się przekonać Czytelników, że pomimo upływu ponad 100 lat od chwili opublikowania przełomowej książki Husserla *Badania logiczne* fenomenologia nie straciła intelektualnej atrakcyjności i wciąż generuje świeże pytania i nowatorskie koncepcje.

Obecny monograficzny numer „Przeglądu Filozoficznego” otwiera pierwszy wykład z serii *Grundprobleme der Phänomenologie*, jakie Edmund Husserl wygłosił w roku akademickim 1910–1911 (w przekładzie **Jagny Brudzińskiej**).

Teksty zawarte w obecnym tomie, prócz wspomnianego już przyczynku do biografii intelektualnej Husserla pióra H.R. Seppa oraz fragmentów publikacji polskich o Husserlu wybranych przez **Irenę Bednarz**, a także przygotowanych przez **Dariusza Bębna** wskazówek bibliograficznych, zostały umieszczone w działach: 1) *Źródła Husserłowskiej fenomenologii*, 2) *Recepcja krytyczna*, 3) *Nowe odczytanie klasycznych problemów fenomenologii Husserla*, 4) *Wybrane współczesne kierunki badań fenomenologicznych*, 5) *Listy z komentarzami*.

W dziale pierwszym zarysowane zostały trzy ważne źródła Husserłowskiej fenomenologii: Brentano (**Arkadiusz Chrudziński**), neokantyzm (**Wojciech Hanuszkiewicz**) i Frege (**Arkadiusz Gut**). Wprawdzie fenomenologia była na początku XX wieku nowatorskim ruchem filozoficznym i nikt tego nowatorstwa nie kwestionuje, lecz z czasem odkrywa się coraz więcej interesujących związków historycznych pomiędzy Husserlem a jego współczesnymi i dawniejszymi filozofami. W pierwszym z wymienionych tekstów na plan pierwszy wychodzi problem

intencjonalności – Autor opisuje drogę odchodzenia Husserla od Brentanowskiego pojęcia intencjonalności. W tekstach o neokantyzmie i Fregem pierwszoplanowym zagadnieniem jest problem psychologizmu; w tekście A. Guta dyskutowane jest historycznofilozoficzne pytanie, czy krytyka Husserlowskiej *Philosophie der Arithmetik* przez Fregego była rzeczywiście decydującą przyczyną porzucenia przez Husserla psychologizmu. Z kolei w tekście W. Hanuszkiewicza opisana jest frapująca i stosunkowo mało znana dyskusja tocząca się przez lata pomiędzy Husserlem a Paulem Natorpem w kwestii statusu świadomości i konstytucji sensu przeżyć świadomych.

W dziale poświęconym krytycznej recepcji myśli Husserla znajdują się teksty pokazujące rozległość inspiracji, jakiej Husserlowska fenomenologia dostarczyła myślicielom, którzy wiele jej zawdzięczając, jednocześnie walczyli z jej ograniczeniami. W dziale znajdziemy tekst **Dariusza Bębna** o relacjach pomiędzy Husserlem i jego asystentem Eugenem Finkiem. Autor zastanawia się nad fenomenem Finka, który, jak się wydaje, doszedł do bardzo oryginalnej interpretacji fenomenologii, a jednak był przez Husserla uważany za najdoskonalej rozumiejącego intencje jego filozofii. Artykuł **Marii Gołębiewskiej** omawia przekształcenie głównych kategorii fenomenologii Husserla (intencjonalność, redukcja, istota, fakt) u Martina Heideggera. Krytyczną recepcją poglądów Husserla przez Martina Heideggera zajął się również **Maciej Potępa**, który skoncentrował się na zagadnieniu intersubiektywności, analizując szczegółowo powody niezadowolenia Heideggera z Husserlowskiego rozwiązywania problemu. Omawia również pozytywne poglądy Heideggera przekształcającego fenomenologię transcendentalną Husserla w fenomenologię faktycznego życia. **Małgorzata Kowalska** dyskutuje krytyczną recepcję myśli Husserla w egzystencjalizmie. W szczególności Autorka wykazuje, że możliwości Sartre'owskiej i Lévinasowskiej reinterpretacji fenomenologii tkwią już w samej myśli Husserla – Sartre podkreślał aktywne aspekty subiektywności, zaś Lévinas pasywne. **Daniel Lipka** poddaje rewizji utrwaloną interpretację Derridy jako oponenta Husserla. Podkreśla raczej dwuznaczny stosunek francuskiego filozofa do fenomenologii – z jednej strony była to krytyka, z drugiej, odsłanianie przełomowego, niemetafizycznego charakteru fenomenologii. W artykule **Marka Maciejczaka** znajdujemy z kolei rekonstrukcję stosunku Merleau-Ponty'ego do Husserla. Tu również radykalna krytyka intelektualizmu Husserla styka się z głęboką zależnością Merleau-Ponty'ego od programu fenomenologicznego; Autor pokazuje to w szczególności na przykładzie doboru problemów i pytań w *Fenomenologii percepcji*. Wreszcie **Andrzej Przyłębski** analizuje znaczenie fenomenologii Husserla dla rozwoju hermeneutyki. W szczególności omawia Gadamerowską krytykę Husserlowskiej koncepcji subiektywności. Prowadzi ona do paradoksu, ponieważ z jednej strony intersubiektywne relacje muszą się konstituować w subiektywności, a z drugiej subiektywność jest nie do pomyślenia bez intersubiektywnych relacji. W dziale tym Czytelnik znajdzie również

tekst **Wioletty Miśkiewicz** poświęcony recepcji programu i dorobku Husserla w środowisku szkoły lwowsko-warszawskiej. Autorka pokazuje, że zainteresowanie fenomenologią było wśród uczniów Twardowskiego głębsze, niż można sądzić, zaś stosunek Twardowskiego do Husserla i Ingardena wprowadzie zdystansowany, lecz nie pozbawiony świadomości wspólnych celów. Swoją artykuł Autorka uzupełnia przekładami listów, jakie Twardowski i Husserl wymienili w sprawie Ingardena.

W dziale *Nowe odczytanie klasycznych problemów fenomenologii* zamieszczamy tekst **Jagdy Brudzińskiej** omawiający proces dojrzewania fenomenologii Husserlowskiej, która w początkowej fazie skupiała się na konstytucji sensów przedmiotowych, koncentrując się na percepcji i aktualnym przeżyciu jako sferach źródłowego doświadczenia. Stopniowo Husserl uwzględnia inne sfery doświadczenia: przypomnienie, oczekiwanie i wczucie. Kolejne podstawy wzbogacania pola badań fenomenologicznych to uwzględnienie pasywnych syntez, przedstawień fantazmatycznych i popędowych. Sprawia to, że podmiotem w dojrzałej fenomenologii Husserla nie jest już ogólna transcendentálna świadomość, lecz konkretna monada. W dziale tym prezentujemy również artykuł badaczki z Tajwanu **Lee Chun Lo** omawiający próbę wypracowania przez Husserla filozoficznie ugruntowanej idei Boga za pomocą odwołania się do światowej teleologii, która osadzona jest w transcendentálnej woli. Ta „uniwersalna i absolutna wola, która żyje we wszystkich podmiotach transcendentálnych i umożliwia indywidualno-konkretny byt transcendentálnej wszechsubiektywności, jest wolą boską” (Hua XV, 381). Działanie tej woli jest ściśle związane z dążeniem do prawdy, dlatego Autorka twierdzi, że Husserl utożsamia ideę prawdy absolutnej z Bogiem. Wprowadzie o poglądach religijnych Husserla pisano i wcześniej, jednak w teście Lee Chun Lo poglądy te przedstawione są nie w kontekście biograficznym, lecz jako należące do samego centrum jego projektu filozoficznego. W tym samym dziale, w teście **Piotra Łaciaka** znajdujemy analizę dwóch ważnych dla Husserla rozróżnień: realne–irrealne, fakt–istota (tym dwóm rozróżnieniom odpowiadają dwie Husserlowskie redukcje: transcendentálna i ejdetyczna). Autor pokazuje, że są podstawy, by mówić na gruncie Husserla o transcendentálnym fakcie, co jednak zmienia sens przeciwstawienia fakt–istota, ponieważ niszczy klarowność rozróżnienia na przygodny fakt i konieczną istotę. Z kolei **Janusz Sidorek** w teście o Husserlowskiej analizie wewnętrznej świadomości czasu pokazuje napięcie pomiędzy tą analizą i koncepcją transcendentálnego Ja – napięcie, które można na gruncie Husserla rozwiązać jedynie uznając historyczny wymiar transcendentálnego Ja. Ten wątek coraz bardziej dochodził do głosu w późniejszej twórczości twórcy fenomenologii. **Wojciech Starzyński** podsumowuje dyskusję na temat kartezjanizmu Husserla, w tym również hipotezę, że liczne nawiązania i deklaracje Husserla nawiązujące do Kartezjusza opierają się na błędnej interpretacji myśli tego ostatniego. Wreszcie w tym samym dziale **Wojciech Żelaniec** stawia

autorska hipotezę dotyczącą natury materiału dla przyjmowanej przez Husserla naoczności kategorialnej.

W dziale *Wybrane współczesne kierunki badań fenomenologicznych* **Andrzej Gniazdowski** prezentuje mało w Polsce komentowany i wykorzystany fragment Husserlowskich badań dotyczących świadomości politycznej. Okazuje się bowiem, że analizy Husserla uwzględniają obszernie i ciekawie ten typ intersubiektywnej świadomości, który stanowi podstawę filozoficznej refleksji nad życiem politycznym. **Andrzej Leder** rekonstruuje Husserlowską analizę wewnętrznej świadomości czasu w celu pokazania, że pewien przestrzenny model używany w analizie przez Husserla odgrywa tu samodzielną rolę i narzuca pewne warunki na Husserlowską teorię. Rozważania A. Ledera rzucają również światło na ogólniejszy problem zależności pomiędzy teoriami a modelami. **Iwona Lorenc** prezentuje wpływ fenomenologii Husserla na współczesną refleksję estetyczną, oceniając ten wpływ jako zdumiewająco silny – zważywszy na niewielkie objętościowo miejsce, jakie uwagi estetyczne zajmują w jego własnej twórczości. W kolejnym artykule **Robert Piłat** podejmuje problem normatywności prawdy, kontrastując rozpowszechnione dziś w filozofii analitycznej deflacyjne koncepcje prawdy z Husserlowską koncepcją prawdy. Autor twierdzi, że na gruncie fenomenologii Husserla można skutecznie pokazać, w jaki sposób norma prawdy reguluje wewnętrzną strukturę sądów. Zestawienia naturalistycznego wątku w filozofii analitycznej i kognitywistce z fenomenologią Husserla podjął się również **Robert Poczubut**, który pokazuje w swoim artykule zarówno możliwości, jak i ograniczenia programów naturalizacji fenomenologii. Wreszcie **Krystyna Świącicka** pokazuje zastosowania fenomenologii Husserlowskiej do analizy szczególnej postaci świadomości, jaką spotykamy w stanach medytacyjnych. Tekst ten wpisuje się w żywy od dłuższego czasu nurt poszukiwania wspólnych punktów pomiędzy fenomenologią i niektórymi wątkami filozofii wschodniej.

Ważne miejsce w konstrukcji obecnego specjalnego Husserlowskiego numeru „Przeglądu Filozoficznego” przypada nowym przekładom wybranych listów Husserla. W tomie znajdują się listy do Paula Natorpa, Arnolda Metzgera oraz wspomniana wcześniej wymiana listów pomiędzy Husserlem i Twardowskim. Opublikowana w obecnym tomie korespondencja ilustruje ważne problemy teoretyczne i światopoglądowe dyskutowane przed Husserla w korespondencji z innymi filozofami. Tłumacze zaopatrzyli je w historyczno-filozoficzne komentarze.

W polskim środowisku filozoficznym nie trzeba dziś wydobywać Husserla z ukrycia. Powstają nowe przekłady, doskonałe monografie, rośnie liczba prac doktorskich i magisterskich poświęconych różnym zagadnieniom fenomenologicznym. Stuletnia tradycja fenomenologiczna jest wciąż źródłem oryginalnych pytań i wnikliwych analiz. W ostatnich latach szeroko opisuje się i wykorzystuje Husserlowskie analizy roli ciała w doświadczeniu oraz koncepcje syntez pasywnych, zwraca się uwagę na możliwości tkwiące w programie fenomenologii

genetycznej, przypomina się analizy czasu historii oraz głębokie analizy czasu wewnętrznego obecne w niewydanych za życia rękopisach. Można powiedzieć, że po 150 latach od narodzin twórcy fenomenologii jest on wciąż myślicielem nam współczesnym.

Robert Piłat